

ništvo doseglo namen, prikazati ozračje prelomnih dni, saj že bežen pregled zvezkov vtisne občutek splošne zmedenosti in notranjih nasprotij, ki so tedaj zavladaše Trstu. Kronološka razvrstitev, ki prepleta dokumente z najbolj različno vsebino od življenjsko pomembnih vprašanj do stranskih pojavov, utegne ta vtis še poglobiti. Po drugi strani pa ta sistem močno otežkoča uporabo dokumentov, tem bolj ker uredništvo, za to se posebej opravičuje, ni utegnilo sestaviti tudi seznama virov po problemih. Omenjena klasifikacija tega ne more nadomestiti, saj označuje le provenienco in obliko ne pa tudi problema, ki ga vir obravnava.

Razen dokumentov v italijanščini, ki seveda prevladujejo, so v izvirnem jeziku objavljeni še teksti v francoščini, medtem ko so nemški in slovenski ali srbohrvaški dokumenti prevedeni.

Delu je dodanih štiriinštirideset faksimilov najbolj značilnih dokumentov in vinjet, v prilogi pa še triinštirideset fotografij. Slikovno gradivo prikazuje večinoma splošne razmere v Trstu z avstrijskim in italijanskim vojaštvom ter posamezne italijanske politične skupine in osebnosti. Zaman iščemo sliko iz življenja tržaških Slovencev, kar je spričo obletnice, kateri je zbirka posvečena, morda razumljivo, glede na resnost in visoko mero objektivnosti pri izboru virov pa nas vendarle razočara.

Milica Kacin-Wohinz

Miha Marinko **Moji spomini**. Mladinska knjiga, Ljubljana 1971, 336 strani.

Miha Marinko je poleg Ivana Regenta prvi izmed vodilnih slovenskih komunistov, ki se je lotil pisanja spominov na svoje zares razgibano življenje in več kot petdesetletno delovanje v revolucionarnem gibanju. Takšni spomini naj bi prikazali razmere, v katerih so živeli delavci v polpretekli dobi in se bojevali za izboljšanje svojega socialnega položaja; približali naj bi preteklo dobo zlasti tistim, ki je niso doživljali, da bi lažje razumeli sedanost. Hkrati naj bi spomini koristili tudi zgodovinopisju, zlasti zgodovini delavskega gibanja in Komunistične stranke Slovenije. Spominskega gradiva se je v teh več kot 25 letih po vojni sicer že veliko nabralo, še posebej velja to za obdobje NOB, vendar so to le daljši ali krajši članki v časopisih, revijah in zbornikih, ki osvetljujejo posamezne dogodke oziroma določena razdobja piščevega delovanja. Imamo tudi nekaj knjig spominov, ki se ali omejujejo na določeno razdobje ali pa so jih pisali ljudje, ki niso delali v komunistični stranki v pokrajinskem merilu in zato niso mogli imeti širšega vpogleda v potek dogajanj in še manj v oblikovanje partijske politike.

Zato so spomini vodilnih partijskih delavcev, napisani nepretrgano skozi vse razvojne stopnje njihovega delovanja, zelo pomembni. Ne le da spopolnjujejo vrzeli v arhivskem gradivu, ki so občutne zlasti za obdobje med dvema vojnama (še posebej za obdobje 1937—1941, ko ni več fotokopij iz arhiva kominterne) in za prvo obdobje NOB; spričo ilegalnosti gibanja nam tudi pomagajo pojasniti, pravilno ovrednotiti ali dopolniti obstoječe dokumente. Zato nas Marinkova knjiga zanima predvsem s tega gledišča. Za knjigo kot je Marinkova bi bilo pričakovati odziv še živečih komunistov, ki so z njim sodelovali, da bi dopolnili njegovo pripoved, jo po svoje ovrednotili, jo

potrdili ali pa pokazali na njene pomanjkljivosti, napake in vrzeli. S tem bi knjiga pridobila na svoji vrednosti in uporabnosti kot zgodovinski vir in dosegla tudi enega svojih namenov. Doslej je storil to samo France Klopčič v svojih razmišljanjih Ob branju Marinkovih spominov v Komunistu (29. decembra 1971, št. 51-52; 7. januarja 1972, št. 1; 14. januarja 1972, št. 2 in 21. januarja 1972, št. 3). Marinko sam na večih mestih opozarja, da se določenih stvari, ljudi in dogodkov ne spominja več, zato je preverjanje spominov s strani drugih, ki so opisano dogajanje sodoživljali, tem bolj potrebno. Zastavlja se še drugo, za pisanje spominov načelno vprašanje: ali naj si pisec spominov, ki ne more obdržati v glavi vseh nadrobnosti, zlasti ne datumov, imen ljudi itd. pomaga s pomagali kot so kronološki pregledi, zbirke virov, bibliografije in tudi z originalnimi dokumenti v arhivih, ali naj si osveži spomin s prebiranjem razprav in spominskih člankov iz ustrezne tematike? Mnogi pisci spominov uporabljajo tovrstno literaturo, da bi bili njihovi zapisi čim zanesljivejši, pa tudi zato, da si spet približajo posamezne dogodke ali probleme. Še posebej takrat, če želijo opisati zares pomembna dogajanja, ki se jih le rahlo spominjajo, ali pa sploh ne več. To se pravi, da v tem primeru spominski zapisi niso odvisni izključno le od tega, česar se človek še spominja. Marinko je ubral drugo pot. Sam pravi, da »ta moj zapis temelji večeidel na golih osebnih spominih«. Zato opisuje pač stvari, ki in kakor so mu v spominu ostale in si ne pusti vplivati od drugih pričevanj oziroma dokumentov in literature. Vsekakor ima tudi to stališče svojo vrednost, vendar so takšni spomini tem bolj potrebni kritične presoje in dopolnil. Marsikateri podatek, zlasti dogodek bi bil s pomočjo literature postavljen na pravo mesto.

V Marinkovih spominih je precej napačnih dejstev, ki bi se jim avtor lahko izognil. Naj navedemo nekaj takšnih primerov. Na pomanjkljivosti in netočnosti opisa spopada PAČ z Orjuno, na napačno datiranje ustanovitve Vesne, izhajanja lista Glas svobode in še nekaj drugih je opozoril že France Klopčič v omenjenem sestavku. Na strani 75 opisuje avtor spominov teoretične razprave o splošnih in cikličnih krizah v kapitalističnem svetu v politični šoli v Moskvi in pri tem omenja, da so takrat, v začetku tridesetih let, predvidevali, da nastajajo okoliščine za spontane revolucije brez nove vojne. Kot zgled za takšno trditev naj bi omenjali slovito Dreyfussovo afero v Franciji, čeprav ta afera, ki je trajala od leta 1894 do 1900, nima nobene osnove za takšno trditev. Na strani 106 govori o nastanku Ljudske fronte v Franciji in Španiji kot spontanem protifašističnem gibanju, ki se je po Hitlerjevi zmagi v Nemčiji obrnilo proti tej grozeči nevarnosti. Ljudska fronta kot nova oblika združevanja demokratičnih in protifašističnih sil je nastala ravno zaradi zmage nacizma januarja 1933 v Nemčiji. Sredi leta 1933 je prišlo do prvih resnejših stikov med predstavniki socialistične stranke in KPF zaradi posledic gospodarske krize, naraščanja brezposelnosti in dejavnosti fašističnih in militarističnih organizacij v Franciji po Hitlerjevi zmagi v Nemčiji. Do ustanovitve LF v Franciji je prišlo šele 27. julija 1934 s podpisom sporazuma med obema strankama, ki sta se dogovorili o skupni akciji proti finančni politiki vlade ter se izrekli proti vsaki vojni in za obrambo demokratičnih svoboščin. Naslednje leto so se jim pridružili še radikali. Tudi v Španiji sta septembra 1934 komunistična in socialistična stranka uveljavili akcijsko enotnost (alianza obrera) in oktobra istega leta sta skupaj z obema velikima sindikalnima organizacijama pripravili generalno stavko. — Na strani 124 piše avtor o ustanavljanju iniciativnih odborov

Enotne delavske stranke (EDS) — pollegalne organizacije KPJ — med pripravi na petomajske volitve 1935. Akcija za ustanovitev EDS je bila sprožena ravno na temelju slabih izkušenj iz nastopa delavskega razreda na omenjenih volitvah; o katerih avtor spominov obširneje razpravlja. Glavni iniciativni odbor EDS so ustanovili julija 1935; 9. avgusta 1935 je bila objavljena politična osnova EDS. Konferenca za ustanovitev EDS je bila septembra 1935 in tu je bil sprejet razglas, naslovljen delovnemu ljudstvu, o katerem govori tudi Marinko kot eden njegovih podpisnikov. Torej tudi za zlet Svobod v Celju 7. julija 1935 PK KPJ za Slovenijo ni mogel izdelati programa v duhu razglasa za EDS (stran 127). Tudi glede ustanovitve Zveze delovnega ljudstva Slovenije se je avtor zmotil za eno leto. ZDLS je bila ustanovljena 1. septembra 1939 v Celju in ne leta 1938. Takrat je bilo v Sloveniji Kmečko-delavsko gibanje oziroma slovensko ljudsko gibanje, ki je nastopilo tudi na volitvah decembra 1938 (in ne novembra ali jeseni 1938). Predsedoval mu je dr. Kukovec, ki ga v vodstvu ZDLS ni bilo več (stran 190). Na strani 204 opisuje državno posvetovanje KPJ v Tacnu pod Šmarno goro maja oziroma junija 1939: Poročilo Edvarda Kardelja na njem naj bi temeljilo na razlagi novih zunanjepolitičnih (pakt SZ—Nemčija) in notranjepolitičnih dogodkov (sporazum Cvetkovič—Maček). Avtor je torej spregledal, da so bili ti dogodki tri mesece pozneje. Na strani 229 govori o razglasu Protiimperialistične fronte aprila 1941. To je bil letak CK KPS iz konca aprila 1941. Protiimperialistična fronta se je preimenovala v OF 22. junija 1941 in ne prej. Župančičeva pesem Veš, poet, svoj dolg je bila objavljena v Slovenskem poročevalcu že 6. septembra 1941. Marinko na strani 273 piše, da je tik pred arhivacijo 9. decembra 1941 pokazal Pepci Kardeljevi »rokopis najnovejše pesmi Otona Župančiča, ki je bil pripravljen za tisk v Slovenskem poročevalcu«. Ko sta jo prebirala, sta ugibala, kakšen učinek bo imela med ljudmi. Tudi pri svoji obsodbi pred italijanskim vojaškim sodišče se je zmotil, ko na strani 296 piše, da je dobil dosmrtno ječo. V knjigi o Tonetu Tomšiču je objavljen faksimile obsodbe, iz katerega je razvidno, da je bil Marinko obsojen na 30 let ječe. Takšnih napak in pomanjkljivosti je v knjigi še več, verjetno jih bodo našli še drugi bralci in opozorili pisca nanje. Za splošno oceno in vrednost knjige vsekakor niso bistvene, lahko pa bi se jim avtor izognil in knjiga bi z večjo zanesljivostjo podatkov le pridobila na vrednosti.

Snov knjige je razdeljena na 29, z besedo avtorja na 30 poglavij, razdeljenih kronološko, deloma tudi problemsko, pač glede na to, kaj je hotel avtor bolj poudariti, ali o čemer se je želel iz različnih nagibov malo obširneje razpisati. O prvih poglavjih, ki opisujejo otroštvo in mladost so se poročila ob izidu knjige najbolj razpisala, saj izredno preprosto, iskreno in pretresljivo prikazuje otroštvo nezakonskega otroka, njegovo prezgodnje dozorevanje spričo tega, da je moral zelo zgodaj skrbeti sam zase, razmere v knapovskem okolju, v katerem je doraščal in se tudi kmalu vključil v revolucionarno delavsko gibanje. Pot ga je vodila v francoske rudnike, kjer je aktivno deloval v delavskem gibanju in KPF. Vendar ga njegova težnja po izobrazbi, po tem, da bi se usposobil za partijskega delavca, pripelje mimo vseh organizacij in njihovih forumov v Berlin, da bi se od tam pretolkel do Moskve, velikega cilja vseh takratnih revolucionarjev.

Ko opisuje enoletno bivanje na komunistični univerzi nacionalnih manjšin zahoda (KUNMZ), skuša biti objektiven, opisuje razmere kolikor mogoče takšne,

kakršne je takrat videl in doživljal, ter opozarja, kdaj temeljijo ocene na kasnejših izkušnjah in spoznanjih. Toda pozoren bralec bi ga pri opisu razmer v Sovjetski zvezi v letih 1931—1932 rad še marsikaj vprašal.

Za zgodovino slovenske komunistične stranke so pomembna zlasti tista poglavja, v katerih opisuje povratek v domovino aprila 1933, ko je kot poklicni partijski delavec prevzel vodstvo pokrajinskega komiteja KPJ med intenzivnim obnavljanjem partijskih organizacij v Sloveniji. Nadrobno prikaže sistem takratnega konspirativnega dela in napore, da bi delo čim bolj legalizirali, ne le zaradi ugodnejših razmer, temveč predvsem zaradi večjega uspeha pri delu med ljudmi. Konspirativno delo, sicer v tistih razmerah nujno potrebno, je vendarle komuniste vodilo v sektaštvo, s katerim so se neprestano in še dolgo spoprijemali. Večji pomen in učinek kot ilegalnim akcijam pripisuje publicistični partijski dejavnosti, ki se je v letih 1933—1934 silno razmahnila. Zanimivo bi bilo vedeti, kje, kdaj in kako so se komunisti povezovali s predstavniki meščanskih opozicijskih skupin. Marinkovi spomini še se ustavili bolj ali manj pri splošnih ugotovitvah. Tako npr. omenja avtor vpliv komunistov na krog liberalno-klerikalne meščanske opozicije izobražencev okrog lista Slovenija v letih 1933—1934. Za zgodovinarja bi bilo zelo zanimivo nadrobnejše pričevanje o tem, saj v arhivih ni nikakršnih podatkov. Mnogo razmišljanja je avtor namenil Rdeči (revolucionarni) sindikalni opoziciji (RSO) in gibanju Slovenskih narodnih revolucionarjev (SNR) kot primeroma sektaške in od Kominterne diktirane politike, nastale iz izkušenj drugih komunističnih strank ne glede na to, da ni ustrezala našim razmeram. Menim, da terja to vprašanje še podrobnejših raziskav, da bi se ta dva pojava v našem komunističnem gibanju pravilno ovrednotila. Upoštevati namreč kaže, da je bila zamisel sugerirana v času, ko je komunistična stranka še iskala ustreznih oblik za prebijanje okovov ilegalnosti, za pristop k množicam in ko je morala upoštevati tako razklanost v strokovnih organizacijah in nezaupanje delavstva v njihova vodstva, kot tudi vse večji odpor proti narodnemu zatiranju.

Marinko je bil eden redkih slovenskih komunističnih voditeljev, ki je bil večkrat aretiran, nikoli pa obsojen. Ker so policijske oblasti vedele za njegovo dejavnost, niso mu je pa mogle dokazati, so uporabile zanj ukrep konfinacije v določenem kraju. Najprej in najdalj je bil konfiniran v domačem kraju, pozneje še v Braslovčah in tik pred okupacijo v bližini Novega mesta. To je bila velika zavora pri njegovem nadaljnjem delu, saj je bil neprestano pod policijskim nadzorstvom. Uporabljati je moral najbolj previdne metode dela, ki jih v knjigi slikovito in natančno opisuje. Nekaj dni po začetku konfinacije je bila v revirjih znana gladovna stavka rudarjev, najprej 72-urna 3. julija in potem še 11. avgusta 1934. Sam omenja, da je kljub strogemu nadzorstvu sodeloval pri vodenju te stavke. Čeprav je o stavki ohranjenih precej dokumentov, časopisnih poročil in tudi spominskih zapiskov, bi bili tudi Marinkovi spomini nanjo zanimivi tem bolj, ker so okrog gladovnega značaja stavke takrat mnogo razpravljali zaradi kritike centralnega komiteja.

Do sprememb v politični liniji kominterne, ki so se začele čutiti jeseni 1934, je seveda prišlo počasi in postopoma. Vendar leipziški proces proti Dimitrovu jeseni 1933 v vodstvu kominterne še ni izzval novih pogledov in sklepov, kot to omenja avtor na strani 119; XIII. plenum kominterne decembra 1933 je namreč znova poudaril, da je revolucionarna situacija na pragu in kot osnovno geslo ponavljal geslo o boju za sovjetsko oblast. Toda velik odmev leipziške-

ga procesa, zlasti nastopa G. Dimitrova, ki o njem Marinko ugotavlja, da je »imel večji učinek pri prebujanju borbene zavesti naših množic kakor pa mnogi napori partije z našimi skromnimi sredstvi, zmožnostmi in znanjem«, je bil doslej premalo upoštevano dejstvo pri obravnavanju razdobja neposredno po zmagi nacizma v Nemčiji.

O zletu Svobod julija 1935 se je doslej že precej pisalo, vendar nam Marinko v spominih v prikazu zleta, na katerem je sodeloval kot partijski organizator, navaja nove zanimive podrobnosti in poglede nanj. Le pri ugotovitvah o pripravljanju socialistov na ta zlet ni upošteval, da so socialisti istega dne v Celju sklicali konferenco predstavnikov socialističnega gibanja iz vse Jugoslavije, kjer so sklenili obnoviti socialistično stranko kot Socialistično zvezo delovnega ljudstva. Predvsem zato in ne zaradi zleta je prišel takrat v Celje tudi Živko Topalović.

V poglavju Mučilnica v Zagrebu prikazuje obširen vdor policije v vodstva partijskih organizacij v vseh pokrajinah, ki je sledil razkritju Zemaljskega biroja v Zagrebu novembra 1935 in ki mu ni ušlo niti slovensko partijsko vodstvo. Pred državnim sodiščem za zaščito države v Beogradu je bilo na posebnem procesu obtoženih 17 komunistov iz Slovenije, med njimi tudi avtor spominov, ki pa se je zaradi pomanjkanja dokazov in zaradi spretné obrambe spet izognil obsodbi.

Člana pokrajinskega komiteja Mirka Koširja, ki je bil tudi aretiran, so izpustili iz zagrebških zaporov, še preden je bila sestavljena obtožnica. Marinko se podrobneje ukvarja s problemom Mirka Koširja, s sumljivimi okoliščinami njegove izpustitve iz zaporov, zlasti pa z njegovo separatistično akcijo leta 1936. Vsekakor terja tudi to vprašanje globlje preučitve, da bi končno prišli do objektivne presoje te akcije, njenega nosilca, sodelavcev, predvsem še pobud zanjo in njenih posledic. Gledališče Marinka, da je napake centralnega komiteja v tujini Košir izrabil le za svoje osebne ambicije, je vendarle precej enostransko. Spor pokrajinskega vodstva Slovenije, ki je pepeljal do pisma izvršnemu komiteju kominterne, v katerem so izrekli nezaupnico centralnemu komiteju in predlagali ustanovitev samostojne slovenske stranke, vezane neposredno na kominterno, je moral imeti globlje vzroke, sicer bi Košir s svojimi ambicijami ostal sam. Spor je vendarle pokazal, da v novih razmerah množičnega delovanja komunistov ni več mogoče od zunaj voditi partijske politike. Tudi od sklepa IV. državne konference KPJ o ustanovitvi KPS in KPH je preteklo že dve leti, ne da bi se uresničil. Čeprav ta spor v partijskih organizacijah še ni imel odmeva, je bil nevaren za enotnost KPJ. Zato je Tito takoj, ko se je konec leta 1936 vrnil v domovino, začel s slovenskimi komunisti razčiščevati to vprašanje. Iz pisma, ki ga je poslal IK KI, zvedemo, da je od članov pokrajinskega komiteja zahteval, naj odkrito povedo pripombe na delo centralnega komiteja. Kritiko so osredotočili na dva problema: CK KPJ je zaradi nekonspiracije nekaterih svojih članov odgovoren za aretacije; razni inštruktorji, ki so prihajali v Slovenijo, so različno pojasnjevali partijske sklepe in linijo VII. kongresa KI in s tem povzročali zmedo med partijskimi in mladinskimi kadri. »Ko sem jim v glavnih potezah pojasnil vsebino nove resolucije in proglas CK KPJ, organizacijske predloge za način vodenja in sklep, da bo vodstvo KPJ v domovini, so vse to pozdravili in sprejeli z obema rokama. Dobil sem vtis, da želijo čimprej navezati normalne odnose s CK KPJ. Izjavili so, da do takih pojavov ne bo več prišlo. Jasno je, da sem tudi sam brez obotavljanja

samokritično priznal napake, ki so jih storili člani CK KPJ in poudaril odgovornost, ki jo ima centralni komite za nepravilnosti, ki so jih povzročili njegovi člani« (Tito). Njegovo delo je nato nadaljeval Edvard Kardelj, ki je prišel februarja 1937 (in ne konec 1936) v Slovenijo z nalogo, da pripravi ustanovni kongres. Ne vem, ali je Marinko spričo prisilnega bivanja v Trbovljah po prihodu iz zapora sodeloval na sestankih s Titom, ko so reševali to vprašanje, ali ni sodeloval. Vsekakor bi bilo njegovo pričevanje o tem zelo zanimivo.

O aprilskem plenumu CK KPJ leta 1936 in posvetovanju vodilnega aktiva KPJ avgusta 1936 v Moskvi, ki je kritično ocenil delo aprilskega plenuma, sprejel nove sklepe o delovanju komunistov in spremenil vodstvo, je na osnovi dokumentov obširno pisal Pero Damjanović v študiji Tito na čelu partije. Njegovo gledišče glede vloge kominterne pri tem se od Marinkovega razlikuje (stran 160). To, da je plenum potekal mimo običajne prakse in mimo soglasja kominterne, označuje kot Gorkičev poskus, da bi prikriil trenja, ki so nastala v centralnem partijskem vodstvu. Zato so ta plenum kritizirali nekateri partijski kadri in imeli pri tem vso podporo kominterne, ki je bila v tem primeru ena izmed pobudnic kritike takšnega dela in usmeritve plenuma, ki ni bila dovolj usklajena z njeno ljudskofrontno linijo.

Marinko je na Čebinah opravil vse tehnične priprave za nemoten potek ustanovnega kongresa KPS, ki mu je posvetil posebno poglavje. Pot v Španijo, ki se je zanj sicer končala v Parizu, je opisana po doživetjih, ki so se mu očitno globoko vtisnili v spomin. Nazorno in zanimivo razčlenjuje tudi razmere, v revirjih ob povratku s te poti, mentaliteto rudarjev, ki jo je avtor dobro poznal ter težave pri legalnem delu in ustvarjanju akcijske enotnosti delavstva zaradi sektaštva komunistov, ki je bilo v revirjih še posebej ozkosrčno.

Pri opisovanju partijske politike za parlamentarne volitve decembra 1938 je očitno spregledal, da je KPJ potem, ko je akcija za EDS propadla, začela ustanavljati odbore Stranke radnog naroda, ki je imela širši značaj in program. V Sloveniji je imelo njeno vlogo Kmečko-delavsko gibanje oziroma pozneje ZDLS. Trditev, »da je EDS nam komunistom oziroma levičarjem služila za podlago legalnega nastopa proti Lončarjevi skupini in drugim malomeščanskim grupacijam«, je v nasprotju z vsem takratnim prizadevanjem KPS po sodelovanju s temi skupinami, ki so z njo že sodelovale, toda se spet iz različnih vzgibov od nje oddaljevale. Ne vem, zakaj se je avtor spominov lotil prikaza delovanja frakcije Petka Miletića v kaznilnici v Sremski Mitrovici. To bi bilo boljše prepustiti bivšim robijašem kot pričam dogajanja ali pa zgodovinarjem, ki bi s pomočjo ohranjenih dokumentov in pričevanj raziskali omenjeni problem v celoti.

Marinka je Tito vključil v začasno vodstvo KPJ v domovini že spomladi 1938 in ne šele 1939, ko se je to vodstvo konstituiralo v centralni komite. Zanimiva je avtorjeva ugotovitev o Titovem kriteriju pri izbiranju sodelavcev, ko mu je bila važnejša preizkušnost in zanesljivost, kot pa idejno politična sposobnost. Mimo opisa le deloma uspele rudarske stavke decembra 1939 in druge konference KPS v Joštovem mlinu — o kateri bi spričo popolnega pomanjkanja dokumentacije želeli vedeti kaj več, zlasti o razpravah na njej — je Marinko prikazal še svoje delovanje na Hrvaškem in v Bosni, kamor ga je centralni komite poslal leta 1940 kot svojega inštruktorja.

Tretjina knjige (9 poglavij) je namenjena NOB. Do aretacije decembra 1941 je Marinko kot eden izmed vodilnih komunistov in nekaj časa tudi politikomisar glavnega poveljstva opravljaj pomembne naloge. Omejuje se sicer bolj na opis osebnih doživetij pri tem delu in že znane stvari raje izpušča. Vendar bi bilo npr. glede partijske konference 1. junija 1941 zanimivo izvedeti kaj več o poteku razprav, za katere vemo le nekaj iz osebnih pričevanj, ker dokumentov o tej konferenci ni. Kolikor vemo iz doslej zbranega spominskega gradiva, so na njej zelo kritično pretresli delo partijskih organizacij v prvih mesecih okupacije in še posebej ostro obračunali z nevarnimi podmenami nekaterih komunistov, zlasti v revirjih, ki so se slepili z nemško-sovjetsko pogodbo, misleč, da jim bodo zaradi te pogodbe pustili Nemci javno delovati. Obisku na Štajerskem poleti 1941, ko so se tam začele aretacije komunistov, je sledila pot v Stolice in po povratku napad na Bučko, ki ga avtor zelo nadrobno in tudi kritično opiše.

Aretracija 9. decembra 1941 je pretrgala Marinkovo aktivno delo v narodno-osvobodilni organizaciji. Začela se je težka pot skozi italijanske in nemške zapore, ki se je končala v Ljubljani z obsodbo pred vojaškim sodiščem in nadaljevala v zaporih v Italiji. Zdi se nerazumljivo, zakaj je proces, na katerem je bil Tomšič obsojen na smrt in katerega redka živa priča je bil tudi Marinko, avtor v knjigi spominov kratko malo preskočil. Menim, da te vrzeli ob morebitnem ponatisu knjige ne bi smel prezreti. Zadnja poglavja knjige so namenjena bivanju v italijanskih zaporih, iz katerih so ga v dramatičnih okoliščinah rešili, in pa delovanju v vodstvu narodnoosvobodilnega gibanja na Primorskem. Knjigo sklene z delom v Makedoniji, kamor ga je ob novem letu 1945 poslal centralni komite KPJ.

Posebno poglavje je Marinko posvetil dvema osebam, ki se je z njima srečal pri svojem delovanju in sta zaradi posebnih okoliščin izzvala v njem mnogo razmišljanja. To sta član političnega oddelka Uprave policije v Ljubljani Franc Vrečar in partijski funkcionar Jože (priimek je zaradi svojcev izpustil, ni pa pokazal enakega razumevanja za svojce drugih negativno prikazanih oseb, kot so Košir, dr. Klinc, Blaž Röck in drugi), ki ga je Vrečar pridobil za sodelovanje s policijo. Vsekakor je Marinko s tem mnogo pripomogel k osvetlitvi obeh kočljivih oseb, povezanih s slovenskim delavskim gibanjem, čeprav bodo za dokončno sodbo o njiju potrebne še nove raziskave. Morda se zdi v primerjavi z drugo snovjo v knjigi opis teh dveh oseb le preobširen in prepo-droben, toda spomini se navadno dalj pomudijo pri dogodkih in ljudeh, ki so iz kakršnihkoli razlogov zapustili močnejši vtis.

V svojem opravičilu bralcu omenja avtor, da ni imel pretenzij, pisati zgodovino. »Če pa bo zapis komu koristen, tem bolje.« Ljudje ki so »zgodovino delali«, navadno ne pišejo zgodovine svojega razdobja. Toda že z dejstvom, da so bili soustvarjalci zgodovinskih dogajanj, je njihov spominski zapis gradivo za zgodovino. In spomini Mihe Marinka kljub njegovim skromnim namenom ne bodo ostali le zanimivo branje, temveč tudi pričevanje, ki bo koristilo raziskovalcem slovenske zgodovine polpretekle dobe. Želeti bi le bilo, da Marinko ne bi ostal poleg Regenta edini izmed vodilnih slovenskih partijskih politikov, ki je čutil dolžnost, da svoje delo opiše in ga izroči javnosti.

Alenka Nedog